

Läsning för framtidens samhällsmedborgare: en studie av dåtidens och nutidens svenska kulturpolitiska debatter om barns läsning

Åse Hedemark

Lektor i biblioteks och informationsvetenskap, Inst. för ABM, Uppsala universitet

Hedemarks forskningsintresse kretsar kring läsning, i synnerhet barns och ungas läspraktiker – historiska såväl som nutida. Hon forskar nu i ett projekt, finansierat av Vetenskapsrådet, om läsningens politik kallat ”Att skapa den läsande medborgaren: Offentlig debatt och politik 1945-2017”. Se <https://www.hb.se/Forskning/Forskningsportal/Projekt/Att-skapa-den-lasande-medborgaren-Offentlig-debatt-och-politik-1945-2017/>
Ase.Hedemark@abm.uu.se

Ellen Jonsson

Bibliotekarie, Gnesta bibliotek

Ellen Jonsson har en masterexamen i ABM (Arkivvetenskap, Biblioteks- och informationsvetenskap, Musei- och kulturvetenskap) från Uppsala universitet med inriktningen biblioteks- och informationsvetenskap. För närvarande arbetar hon som bibliotekarie på folkbibliotek.

ellen.jonsson1@telia.com

Sammanfattning

Syftet med artikeln är att undersöka hur politik inom området barns och ungas läsning utformats och motiverats under en tidsperiod på cirka hundra år. Analysen omfattar politiska debatter om läsning från tre tidsperioder: 1910-talets diskussion om ”främjande av god och billig nöjesläsning”, 1950-talet med den politiska debatten om förströelselitteratur och seriemagasin, samt 2010-talet och den politiska diskussionen om sjunkande läsförmåga och läsfrämjande insatser som följde i spåren av resultaten från 2012 års PISA-undersökning. Fokus ligger på den syn på barns läsning och litteratur som kommit till uttryck i den kulturpolitiska diskussionen samt de ideal och värden som kopplas till litteratur och läsning. Studien knyter an till forskningsfältet kritiska lässtudier. En annan teoretisk utgångspunkt är den moderna barndomsforskningen och begreppsparat *beings* och *becomings*. En slutsats är att barns läsning under samtliga tre tidsperioder framhålls som mycket betydelsefull, både för det enskilda barnet och för samhällets framtid. Det finns också skillnader. Över tid har diskussionen rört sig från frågan om en materiell brist på tillgänglig god litteratur till att istället handla om en oro för minskat läsande och bristande läsförmågor. Medan 1910-talets och 1950-talets diskussioner kretsar kring ”god” kontra ”dålig” litteratur ligger fokus i 2010-talets diskussion på läsning som aktivitet och på olika sätt att tillgodogöra sig läsning. Både 1910-talets och 1950-talets diskussioner präglas av en syn på barn som *becomings*. *Becoming*-perspektivet är framträdande även i 2010-talets diskussion, men där finns samtidigt en idé om barn som aktörer med rätt att bli lyssnade till. Utvecklingen ställer nya krav på samt skapar nya förutsättningar för de professioner som arbetar med läsfrämjande verksamheter riktade till barn.

Nyckelord

Barn, läsning, debatter, politik, litteratur, kritiska lässtudier

Summary

This article explores how politics in the field of children’s and young people’s reading have been formulated and motivated over a period of hundred years. The analysis covers political debates on reading from three periods: the discussion in the 1910s concerning the promotion and mediation of qualitative and inexpensive literature, the political debate in the 1950s concerning literature and comic books for entertainment, and the political discussion concerning

the decreasing reading ability, as revealed by the results from PISA 2012. The views on children's reading and the notion of literature, articulated in the debates, form the analytical focus, as well as the ideals and values connected to reading and literature. The study relates to the developing field of Critical Studies of Reading. Another theoretical point of departure is Childhood Studies and the concepts of children as *beings* or *becomings*. One important finding is that fostering the "right" reading practices is seen as highly relevant during all three periods, both for the children themselves and for the future of society. There are also differences. Over time, the main argumentation in the debates moved from emphasizing the lack of access to high-quality literature to emphasising lack of reading ability and lack of interest in reading as main problems. While the discussions of the 1910s and 1950s are dominated by a concern for "good" versus "harmful" literature, the discussions in the 2010s focus on reading as a practice. In both the 1910s and the 1950s we find a view of children as *becomings*. This approach is strong also in the 2010s, at the same time children are here conceived as "beings". The results shed light on and contributes to an understanding of the changing conditions for professions working with the promotion of reading for children.

Keywords

Children, reading, debates, politics, literature, critical studies of reading

Inledning

Den 24 mars 2021 lägger den svenska regeringen fram en skrivelse om barns och ungas läsning som rymmer flera satsningar på läsfrämjande, såsom exempelvis inrättandet av ett nationellt läsråd och ett läsfrämjandelyft för folkbibliotekarier (Regeringens skrivelse 2020/21:95). Skrivelsen och de satsningar som ryms i den bygger bland annat på arbetet från den Läsdelegation regeringen tillsatte 2016 och utgör ett av flera politiska initiativ, kopplade till barn och ungas läsning, som lanserats de senaste åren. De politiska lässatsningarna kan ses både som en del av och en följd av en nutida politisk och offentlig diskussion om sjunkande läsintresse och bristande läsförmåga. Det politiska och offentliga engagemanget i frågan är dock inte nytt. Redan för över 100 år sedan fördes en intensiv debatt om hur barnböcker av god kvalitet kunde bidra till att fostra barn till ideala medborgare. Diskussionerna om hur barn ska läsa, vad de ska läsa och vad de inte ska läsa har sedan återkommit med jämna mellanrum under 1900-talet och 2000-talet.

Gemensamt för de läsdiskussioner som förts genom åren är dels föreställningen om att läsning av litteratur är betydelsefullt i olika avseenden, dels uppfattningen om att läsning – eller åtminstone den ideala och önskvärda läsningen – står under hot. Eftersom läsning tillskrivs betydelsefulla värden har det alltid funnits ett politiskt intresse av att styra vad och hur människor läser. Det är denna kulturpolitiska styrning, såsom den avspeglas i en rad politiska debatter och statliga utredningar, som artikeln kommer att belysa och diskutera. Till barn och unga har det, såväl historiskt som idag, knutits särskilt stora politiska förhoppningar. De ses inte sällan som framtidens samhällsmedborgare och barns fostran, utbildning och kulturella bildning blir utifrån ett sådant resonemang också avgörande för en nations samhälleliga och ekonomiska utveckling (se Cunningham 2005). Hur man från politiskt håll sett på barns läsning och litteratur under olika tidsperioder berättar därför mycket om de uppfattningar, prioriteringar och framtidsförhoppningar som varit rådande. Detta gör det särskilt intressant att studera läspolitik och läsdebatter kopplade just till barn.

Denna artikel undersöker hur svensk politik inom området barns och ungas läsning utformats och motiverats under olika tidsperioder.¹ Fokus ligger på att analysera den syn på barns läsning och litteratur som kommit till uttryck i den svenska kultur- och läspolitikiska diskussionen, vilka värden som kopplas till den ideala läsningen och hur synen på barns läsning utvecklats över en tidshorisont om ca 100 år. Artikeln utgår från följande frågeställningar:

1. Artikeln bygger på resultat från masteruppsatsen "Läsning för framtidens samhällsmedborgare: En analys av tre politiska diskussioner om barns och ungas läsning från 1910-talet, 1950-talet och 2010-talet" (Jonsson 2020).

- Vilka funktioner antas läsning fylla och vilken litteratursyn ligger till grund för de argument som förs fram?
- Vilka ideal för vad och hur barn ska läsa kommer till uttryck i de politiska diskussionerna, och vilka hot eller hinder mot denna ideala läsning formuleras?

I analysen studeras således de föreställningar om läsning och läsare som kommer till uttryck i debatterna, det vill säga läsning och läsare ses som projektionsytor eller som politiska verktyg. Mer specifikt är det synen på barns läsning och litteratur som undersöks. Den är i sin tur nära kopplad till föreställningar om barn och barndom, vilket också kommer att analyseras.

Teoretiska utgångspunkter, analytiskt tillvägagångssätt och material

En central teoretisk utgångspunkt för denna studie är att läsning måste förstås som en social, materiell och historisk praktik. Denna utgångspunkt är hämtad från det tvärvetenskapliga forskningsområdet New Literacy Studies (NLS) som växt fram och etablerats under 1990-talet och 2000-talet. Forskare som Brian Street (se 2000), David Barton (1994, 1998, 2000), Mary Hamilton (se Barton & Hamilton 1998; Barton, Hamilton & Ivanič 2000), Roz Ivanič (se Barton, Hamilton & Ivanič 2000) och James Paul Gee (2008) argumenterar med utgångspunkt i ett antal olika studier för att läsning bäst studeras utifrån olika sociala och ideologiska kontexter, eftersom läsning, eller litteracitet som det kallas inom NLS, är situerad – både historiskt och sociokulturellt. Barton menar att det i samhället finns normer kopplade till läsning där vissa läspraktiker prioriteras högre än andra (1994). Sådana normer förknippade med läsning kommer att diskuteras även i denna studie.

Artikeln knyter också forskningsfältet kritiska lässtudier. Flera forskare har ifrågasatt att läsning och litteratur förutsätts leda till något gott och nyttigt – både för den enskilde individen och för samhället i stort (se Persson 2012; Price 2019; Sundström Sjödin 2019). I såväl läspolitik som i utbildningspolitik finns dock en stark tro på att läsning av litteratur har flera positiva effekter såsom exempelvis att det kan verka demokratifrämjande, ett antagande som har granskats kritiskt i ett antal studier (se Andersson 2020; Lindsköld, Hedemark & Lundh 2020; Hedemark 2020; Borsgård 2021). Utgångspunkten inom så kallad kritisk läsforskning är inte att definiera läsning, utan att studera hur läsningen tar sig uttryck i olika kontexter samt att analysera de diskursiva praktiker som formar läsning med syfte att granska de föreställningar som ligger till grund för läsningens retorik och praktik.

Analysen hämtar stöd i begreppsparet *beings* och *becomings* som används inom den moderna barndomsforskningen. En uppfattning om barn som *beings* innebär att de ses som individer i egen rätt. En syn på barn som *becomings* betyder att de främst betraktas som blivande vuxna och barndomen förstås därmed som ett slags transportsträcka till vuxenlivet. Där *being*-perspektivet riktar fokus mot barnets upplevelser och tankar här och nu, lägger *becoming*-perspektivet istället fokus på vad barnet ska bli i framtiden och vad barnet behöver få med sig på vägen dit (Juncker 2010:246-249; Dolatkhan 2012:177). För att undersöka likheter och skillnader i litteratursyn mellan de olika tidsperioderna används även uppdelningen mellan en *autotelisk* och en *instrumentell* syn på litteratur. En instrumentell litteratursyn innebär att litteraturen ses som ett redskap för något annat, det vill säga att litteraturen används för att nå ett annat högt värderat mål som till exempel ett större ordförråd eller ett bättre skolresultat. Med en autotelisk litteratursyn är läsoplevelsen tvärtom ett mål i sig. Litteraturen antas ur det perspektivet besitta konstnärligt egenvärde

(Andersson 2015:22-23; Juncker 2010:243). Denna distinktion mellan litteratur som nyttigt redskap och som konst med ett egenvärde är långt ifrån ny utan har varit föremål för ständiga diskussioner genom åren, både inom det akademiska litteraturteoretiska fältet och i den allmänna litteraturdebatten. Den diskussionen har kanske varit särskilt framträdande när det gäller barns litteratur och läsning och har då ofta tagit formen av en konflikt mellan didaktik och estetik (se t.ex. Nikolajeva 2004:20; Kåreland 2015:18-35).

Synen på barns läsning och litteratur har historiskt haft ett nära samband med synen på barnet och barndomen. I sin artikel om barnbibliotekens framtida utmaningar menar Beth Juncker att det går att göra en koppling mellan å ena sidan synen på kultur eller litteratur och å andra sidan uppfattningen om barn som beings eller becomings. Den friare, autoteliska synen på litteratur kopplas då till ett deltagarperspektiv – barn som beings, medan den instrumentella litteratursynen knyts till ett nyttobetonat framtidsperspektiv: barn som becomings (Juncker 2010:261-263).

I tider av samhälleliga och medietekniska förändringar tenderar frågor om kulturens och litteraturläsningens värden att ställas på sin spets. Artikeln bygger därför på empiriskt material från tre tidsperioder präglade av omvälvande förändringar. Dessa tidsperioder utgörs av 1910-talet då det pågick en debatt om främjande av god och billig nöjesläsning, 1950-talet med dess politiska diskussion om förströelselitteratur och seriemagasin, samt 2010-talet och diskussionen om sjunkande läsförmåga och läsfrämjande insatser som följde i spåren av 2012 års PISA-undersökning då de visade sig att de svenska niondeklassarnas resultat i testet av läsförmåga sjunkit markant jämfört med tidigare års nivåer.

Metodologiskt är detta en historiskt jämförande studie byggd på närläsning av politiska dokument från de tre valda tidsperioderna. Det empiriska materialet består av riksdagsdokument, i första hand protokoll, men även motioner och utskottsutlåtanden. Riksdagsmaterialet kompletteras med statliga utredningar från de tre tidsperioderna. De dokument som valts ut är sådana där frågor om barns läsning och litteratur diskuteras i tillräcklig utsträckning för att kunna bli föremål för analys. Materialet från 1910-talets diskussion har hämtats från decenniets första år. En förklaring till detta är att diskussionen om nöjesläsning delvis sammanfaller med frågan om offentligt finansierade bibliotek som utreddes under 1910-talets början av bibliotekspionjären Valfrid Palmgren. Debatten kring seriemagasin och serieläsande pågick under hela 1950-talet, men har även under senare tidperioder rört upp starka känslor (se Lindsköld 2020). Undersökningens material har dock begränsats till att omfatta åren 1952 till 1956, enligt Arnberg (2013) en särskilt intensiv period för seriedebatten. Analysmaterialet från 2010-talet sträcker sig från slutet av 2013 och fram till 2020.² Avgränsningen motiveras av den tidigare nämnda rapporten med 2012 års PISA-resultat som publicerades i december 2013. En fullständig redovisning av källmaterialet från respektive tidsperiod återfinns i källförteckningen. Det är viktigt att understryka att vi analyserar den läspolitiska retoriken, vilket innebär att vi fokuserat på vad som sägs om läsning i de utvalda dokumenten. Om och/eller hur läspolitiken har implementerats och realiserats i konkreta praktiker är således inte föremål för analys i denna studie.

Diskussionen om barns läsning och litteratur rör sig ofta nära skolans område. Fokus i den här artikeln ligger dock på den kulturpolitiska läsdiskussionen. Läsningens och litteraturens roll i skolundervisningen är ett i sig intressant område för studier, men ligger utanför

2. Eftersom urvalet har avgränsats till perioden efter publiceringen av PISA-resultatet, dvs. från slutet av 2013, ingår inte slutbetänkandet från den omfattande litteraturutredning som genomfördes 2011–2012, *Läsandets kultur*, (SOU 2012:65) i analysmaterialet. Litteraturutredningen efterföljdes av propositionen *Läsa för livet* (SOU 2013/14:3). Propositionen kom 2013, men har ändå utelämnats ur analysmaterialet då den är starkt kopplad till och svår att separera från litteraturutredningen.

ramen för den här undersökningen.³ Gränsen mellan den kulturpolitiska och utbildningspolitiska diskussionen kan samtidigt vara svår att dra, och en viss överlappning förekommer.⁴

Tidigare forskning

Det finns ett flertal exempel på tidigare forskning, framförallt inom bokhistoria, litteraturvetenskap och biblioteks- och informationsvetenskap, som problematiserat läsning utifrån ett historiskt och kontextuellt perspektiv samt analyserat olika typer av normer kopplade till läsning. Guglielmo Cavallo och Roger Chartier framhåller att: ”reading is a practice that is always realized in specific acts, places and habits” (1999:2). De har visat att mot senare delen av 1800-talet, när läsförmågan bland befolkningen var väl spridd i det europeiska samhället, ansågs det inte tillräckligt att befolkningen kunde läsa. I den offentliga debatten började det också ställas krav på att människor skulle läsa ”rätt” litteratur. Politiskt diskuterades läsning utifrån flera olika perspektiv. Exempelvis diskuterades läsning utifrån ett demografiskt perspektiv – vem ska läsa, vem måste läsa och vem ska inte läsa, samt även ur ett ekonomiskt perspektiv där distribution och tillgängliggörande av litteratur debatterades (Cavallo & Chartier 1999:32). Nanna Kann-Rasmussen och Gitte Balling har i ett flertal studier analyserat hur icke-läsning och ett icke-deltagande i olika kulturella aktiviteter artikuleras i dansk kulturpolitik (2013, 2015). De visar hur litteratur, till skillnad från andra medieformer, tillskrivs en särskild kraft att omskapa såväl individer som hela samhället. Även Mary Hamiltons analys (2012) av hur läsning och läsförmåga (literacy) framställs i olika policytexter i Storbritannien är relevant att nämna i sammanhanget. Hon visar hur det i dessa texter ofta görs en direkt koppling mellan befolkningens läsförmåga och den ekonomiska utvecklingen, där läsning idealt sett anses kunna bidra till nationens välmående och fortsatta framgång.

De statliga utredningar inom läs- och litteraturområdet som publicerats i Sverige under 1900-talets andra hälft har i viss mån blivit föremål för forskning (se t.ex. Stenberg 2001; Hedemark 2020; Lindsköld, Hedemark & Lundh 2020). Därutöver finns få undersökningar av hur läsning, litteratur och läsfrämjande diskuterats på statlig nivå och föreliggande studie utgör således ett värdefullt bidrag till den historiska och samtida läspolitiska forskningen. Bland de studier som gjorts kan nämnas Ann Steiners undersökning av hur av litteraturpolitik debatterats i riksdagen under perioden 2000–2010. Steiner konstaterar bland annat att det i den politiska debatten råder stor enighet mellan partierna om litteraturens höga värde och att litteraturen blir till ett slags symbol som får stå för en rad olika goda ting politiken vill uppnå (Steiner 2012).

Den politiska synen på läsning och läsare har undersökts i ett flertal artiklar av Linnéa Lindsköld, Åse Hedemark och Anna Lundh (se Lindsköld, Hedemark & Lundh 2020; Hedemark 2020). I likhet med den här artikeln utgår dessa studier från ett kulturpolitiskt perspektiv, och har ett särskilt fokus på hur den ideala läsande medborgaren har formats i offentlig debatt och politik under efterkrigstiden. Det finns även exempel på forskning där synen på litteratur och barns läsande har studerats med utgångspunkt i utbildningspolitiken (se Lindsköld, Dolatkah & Lundh 2020). De debatter som den här undersökningen analyserar har tidigare varit föremål för forskning. Synen på läsning under det tidiga 1900-talet studeras exempelvis av Ulf Boëthius (1989) och Mats Dolatkah (2011). Dolatkah

3. För en analys av litteraturens och läsningens roll inom ramen för utbildningssystemet, se Persson (2007).

4. Detta gäller särskilt det äldre materialet eftersom kultur- och utbildningsfrågor fram till 1991 låg under samma departement.

har även behandlat Valfrid Palmgrens biblioteksutredning i en jämförelse med 2006 års betänkande från den av regeringen tillsatta Aktionsgruppen för barnkultur (Dolatkhah 2012). 1950-talets seriedebatt har undersökts av Klara Arnberg (2013) och även av Helle Strandgaard Jensen som breddar bilden till ett skandinaviskt perspektiv (Strandgaard Jensen 2012; 2017).

Resultat

I det följande kommer resultatet från analysen att presenteras. Delkapitlen bygger på frågeställningarna. Det första delkapitlet behandlar den syn på litteratur och på läsningens funktioner som framträder i de kulturpolitiska diskussionerna från de undersökta tidsperioderna. Det andra delkapitlet fokuserar på vilka ideal kring barns läsning och barn som läsare som kommer till uttryck i de politiska diskussionerna, samt vilka hot mot dessa ideal som formuleras. Tidsperioderna behandlas i båda avsnitten var för sig och i kronologisk ordning. Resultatdelen följs av en avslutande diskussion där slutsatserna summeras för att därigenom formulera ett svar på den mer övergripande frågan om hur den kulturpolitiska diskussionen om barns läsning utvecklats över tid.

Synen på litteratur och läsningens funktion

1910-talet

Den politiska diskussion från 1910-talet som här undersöks behandlar hur den så kallat goda nöjesläsningen ska göras tillgänglig för en bred allmänhet. Grovt indelat omfattar diskussionen tre olika frågor. För det första handlar det om beviljandet av statsunderstöd till den nybildade *Kommittén för främjande av god och billig nöjesläsning*. För det andra diskuteras uppförandet av offentligt finansierade bibliotek. För det tredje behandlas om man ska bevilja statligt anslag till *Svenska riksförbundet för sedlig kultur* och de läsaftnar förbundet vill ordna för en bredare allmänhet.

I 1910-talets diskussion ramas läsning i hög grad in som en folkbildningsfråga. Det tidiga 1900-talet präglades av starka kulturdemokratiska strömningar, där folkrörelserna och de härmed förbundna studiecirkelarna lyfte fram bildning som avgörande – både för individen och för samhällets utveckling i demokratisk riktning (Burman & Sundgren 2010:18; Lindsköld, Dolatkah & Lundh 2020:50). Ett exempel på hur läsning kopplas till folkbildningstanken och till idén om självbildning finns i Valfrid Palmgrens biblioteksutredning. Att befolkningen uppnår en teknisk läsfärdighet är enligt Palmgren inte tillräckligt såvida inte läsförmågan sedan underhålls och fördjupas. Särskilt viktigt är att läsningen påbörjas redan i barndomen:

Men smaken för att genom självständig läsning, självständiga studier höja sin bildningsgrad, vinna utveckling och förkofran å såväl teoretiska som praktiska verksamhetsområden måste väckas redan i barndomen. Utan en sådan i de ungas sinnen lagd grund, utan att ha gifvit ungdomen en sådan smak för och vana att själv på egen hand skaffa sig vetande, upplysning och möjlighet till framgång inom det lefnadsskall, som framtiden har i beredskap åt hvar och en, skola de förhoppningar icke förverkligas, som vi fästa vid vårt skolväsen. (Palmgren 1911:161)

Läsning beskrivs här som en del i en bildningsprocess. Utgående från motsatsparet beings och becoming uttrycks här ett becoming-perspektiv. Barnen ska genom läsning tillägna sig en vana av självbildning som ska hjälpa dem till framgång senare i livet. När Palmgren skrev sin utredning hade det gått drygt sextio år sedan införandet av allmän folkskola och fler

samhällsgrupper började kräva tillträde till högre utbildning och till politiskt inflytande. På liknande sätt som folkskolans tekniska läsfärdighet, enligt Palmgren, endast lade grunden för individens fortsatta förkovran ses den allmänna läskunnigheten som ett första steg i ett omfattande folkbildningsprojekt som syftade till att höja hela befolkningens bildningsnivå. I någon mån går det därför att säga att becoming-perspektivet utsträcks till att omfatta hela samhället.

Parallellt med bildningsmotivet talas det i källmaterialet om läsningens uppfostrande funktion. Ecklesiastikminister Elof Lindström betonar till exempel ”den ofantligt stora uppfostrande betydelse” det skulle innebära att ”förskaffa de breda lagren af folket tillfälle till god och uppfriskande nöjesläsning” (Proposition nr 181 1910:4). Både folkbildnings- och uppfostringsmotivet ger uttryck för en instrumentell, nyttonbetonad syn på läsning och litteratur. Medan uppfostran associeras med disciplinering har bildningsbegreppet samtidigt förknippats med frigörelse, en inre omvandling som i sig har ett egenvärde (se Burman & Sundgren 2010:11-12). Denna dubbelhet i synen på litteraturens funktion blir ännu tydligare i förhållandet mellan nytta och nöje, mellan det lustbetonade inre behovet att läsa och det utifrån ålagda. I den politiska diskussionen beskrivs å ena sidan hur barn och ungdomar har en inneboende läslust och kunskapsörst. Denna lust bör, menar flera motionärer, få utlopp genom att god nöjesläsning görs tillgänglig för en bred allmänhet. Å andra sidan kopplas nöjet genomgående ihop med nyttan. Palmgren menar att ”roliga” böcker har en uppfostrande betydelse i att locka barnen till biblioteket och det roliga får därmed en instrumentell funktion (se Palmgren 1911:73). Behovet av nöje erkänns således i den politiska diskussionen, men det ska styras i en ”god riktning” (se t.ex. Motioner i Andra kammaren Nr 39 1912:2).

I Palmgrens biblioteksutredning syns influenser från de idéer om konstfostran som fick stort inflytande under det tidiga 1900-talet, inte minst genom Ellen Key. Konstfostringstanken anknöt till ett autoteliskt synsätt där konsten antogs ha egenvärde och där den estetiska njutningen värderades högt. Samtidigt utgick förespråkarna av konstfostran från en övertygelse om skönhetsens goda inflytande på moralen och målet var att utveckla barnens smaksinne.⁵ Hos Palmgren kommer konstfostringstanken till uttryck i ett resonemang om hur biblioteken kan ”bereda det minsta lilla barn glädje, trefnad och nyttig sysselsättning genom att bjuda det vackra, dess färg-, form- och smaksinne utvecklande bilderböcker, genom att skänka dess fantasi den näring, som ett barns sinne ovillkorligen kräver” (Palmgren 1911:49). Bilderböckernas värde består, enligt Palmgren, av deras skönhet, färg och form, men också av den nyttiga sysselsättning och den utveckling av smaksinnet de ska åstadkomma hos barnet. Litteraturen tillskrivs återigen både ett autoteliskt egenvärde och en instrumentell nyttofunktion.

1950-talet

Under 50-talet ökade läsningen av serietidningar i Sverige, delvis som en följd av en stor import av amerikanska serier. En intensiv debatt tog fart där politiker, föräldraföreningar och kvinnoorganisationer argumenterade för hur skadligt serietidningsläsandet var för barn och ungdomar.

Frågan om läsningens funktion och varför barn- och ungdomar ska läsa, är i 50-talets seriedebatt starkt kopplad till argumenten för varför de inte ska läsa seriemagasin. Å ena sidan framträder en instrumentell, nyttonbetonad litteratursyn där goda läsvanor framhålls

5. För en längre introduktion till Ellen Keys idéer om sambandet mellan bildning, moral och skönhetssinne, se Burman (2012).

som viktiga för barns språkutveckling och för deras skolarbete. Å andra sidan tillskrivs litteraturen ett autoteliskt värde – men detta gäller bara den så kallat värdefulla eller goda litteraturen. I Bokutredningen från 1952 uttrycks en idé om en kulturell utvecklingskala med den ”värdefulla” litteraturen placerad högst upp, som ett slutmål i egen rätt. Den populära, ”primitivare”, litteraturen utgör bara ett steg på vägen, ett stadium som helst ska passeras:

Alltför många stannar, som utredningen kunnat visa i redogörelsen för ”Allmänheten och boken”, på ett väl primitivt utvecklingsstadium i sin litterära smak – utöver indianböckernas och flygäventyrens dramatiskt laddade men verklighetsfrämmande miljöer kommer de flesta icke. [...] Att finna de lämpliga formerna och metoderna för en litteraturundervisning, som leder fram till den värdefulla litteraturen är därför på lång sikt en verkligt kulturskapande insats. (Bokutredningen 1952:170)

En liknande tankegång återfinns i en motion från 1956. Där framgår att: ”Det demokratiska samhället har ställt som mål att söka föra de breda massorna fram till att kunna tillgodogöra sig de kulturskatter som den verkliga skönlitteraturen erbjuder” (Motioner i andra kammaren nr 182:15). Tydligt i 1950-talets politiska diskussion är att läsningen och litteraturen ingår i ett större projekt, en politisk strävan efter ett samhälle byggt av en kulturell och bildad befolkning. I detta samhällsbygge tilldelas barn och unga en särskilt viktig roll.

2010-talet

I 2010-talets politiska läsdiskussion går det att urskilja tre huvudsakliga motiv till varför det anses viktigt att barn och unga läser. Ett första motiv som förs fram är att läsförmåga är en grundläggande förutsättning för att lyckas i skolan, något som i sin tur påverkar möjligheten att skapa sig ett gott framtida vuxenliv. I en motion från Moderaterna framhålls exempelvis att läsning ”är grunden för ett barns språkliga och intellektuella utveckling” (Motion 2016/17:2967:2). Ett liknande resonemang återfinns i en miljöpartistisk motion:

Skillnaden mellan att känna sig trygg eller obekvämt med läsning kan avgöra hela skolgången och därmed också hela ens framtid. En väl utvecklad läsförmåga är den viktigaste basfärdigheten för att leva i vårt kunskapssamhälle. (Motion 2019/20:2456:2)

Juncker (2010) gör som tidigare nämnts en koppling mellan en instrumentell kultur- eller litteratursyn och en uppfattning om barn som becoming. Det sambandet blir tydligt i 2010-talets politiska läsdiskussion. Med läsningens hjälp ska barnen få tillgång till kunskaper de behöver i sitt fortsatta studieliv och längre fram som vuxna, arbetande samhällsmedborgare. Läsning tillskrivs därigenom en instrumentell nyttofunktion där nyttan förläggs i framtiden.

Ett andra motiv är läsandets och litteraturens empatiskapande funktion. Läsning beskrivs som ett sätt att bli medveten om sin omvärld och att utveckla empati. Socialdemokraten Helén Pettersson menar i en motion att läsning ”stärker identiteten och inlevelseförmågan i andra människors vardag och tankar” och är ”avgörande för den omvärldsbild man skapar sig” (Motion 2014/15:506). Liknande resonemang förs på andra håll i källmaterialet. En av Läsdelegationens ledamöter, Nisha Besara, går så långt som att hävda att läsning gör oss till bättre människor:

Genom litteratur får vi tillgång till historier och berättelser som vi inte stöter på i vår vardag. Vi får empati och förståelse för andra verkligheter, andra typer av personer och andra historier. Läsning är viktigt av logiska skäl, men också för att vi blir rikare och bättre som människor när vi läser. (Läsdelegationen 2018:21)

Om motivet med läsningens utbildningsmässiga betydelse utgick från det enskilda barnets utveckling placeras barnet här i ett större sammanhang, som en del av världen. Med empatimotivet tillförs dessutom en moralisk dimension. Såväl utbildningsmotivet som empatiargumentet utgår dock från ett instrumentellt synsätt. Läsningen är i båda fallen ett redskap för att uppnå andra positiva värden.

Som ett tredje motiv finns också en mer autotelisk uppfattning om läsning som en aktivitet i egen rätt – en källa till underhållning, njutning och stora upplevelser. Detta motiv är något mindre framträdande, men återkommer ändå hos flera av aktörerna i källmaterialet. Överlag är ”läslust” ett frekvent använt begrepp i den politiska diskussionen från tidsperioden, men i likhet med 1910-talets och 1950-talets diskussioner sammanförs lusten ofta med nyttan. Läslusten beskrivs i 2010-talets diskussion ömsom som en förutsättning för att nå en god läsförmåga och därmed förknippade positiva effekter, ömsom som ett självändamål lästräningen ska leda till.

Utifrån 2010-talets politiska läsdiskussion går det även att urskilja ett fjärde motiv – nämligen läsning som en demokratifråga och ett verktyg för demokratiskt samhällsbygge. Detta motiv överlappar delvis med de tre andra och såväl den utbildningsmässiga som den empatiska aspekten av läsandet knyts ihop med demokratimotivet. Föreställningen om god läsförmåga som en grundbult i ett demokratiskt samhälle ligger även i linje med Jenny Johannisson, Linnéa Lindsköld och Amira Sofie Sandins (2012:337) analys att svensk kultur- och litteraturpolitik kan betraktas som demokratipolitik (se även Steiner 2012:415). Detta bygger på idén om att litteratur- eller kulturpolitiken har ett kompensatoriskt uppdrag, och att litteratur och läsning kan utgöra ett verktyg för att jämna ut skillnader barn emellan. Denna idé blir synlig när Kulturutskottet, med en hänvisning till en rapport från Statens kulturråd, framhåller att ”det läsfrämjande arbetet bör drivas utifrån att identifiera grupper med större behov än andra och arbeta gentemot dessa” (2015/16KrU7). Även en motion från Moderaterna förespråkar ”särskilt riktade lässatsningar för barn från socioekonomiskt svaga miljöer” (Motion 2016/17:2967:1). Samma tema återkommer i ett inlägg av socialdemokraten Amne Ali. Hon berättar om skolbibliotekets och böckernas betydelse för sin egen klassresa och hänvisar även till forskning som visar att barns läsvanor har större betydelse för deras studieresultat än föräldrarnas utbildningsbakgrund (Protokoll 2017/18: 95:83-84). Sammantaget framstår litteraturläsningen i 2010-talets politiska diskussion både som en symbol och ett redskap för en utjämnande klass- eller bildningsresa. Det finns en stark tro på att läsfrämjande insatser för barn ska bidra till en mer jämlik och demokratisk samhällsutveckling. Detta knyter också an till det Kann-Rasmussen och Balling (2015:259-260) kallar en föreställning om litteraturens eller läsningens ”transformationspotential”, det vill säga att läsningen förändrar läsaren. Läsningen ska ge färdigheter, egenskaper och erfarenheter som bidrar till en positiv utveckling för individen och i förlängningen för det samhälle där individen ingår. Att betrakta barn som becoming och därmed formbara blir i det sammanhanget något hoppfullt.

Sammanfattningsvis präglas samtliga tre tidsperioders diskussioner av en instrumentell, nyttobetonad litteratursyn även om litteraturen också tillskrivs ett autoteliskt värde. I 1910- och 1950-talets diskussioner knyts de goda värdena, såväl de instrumentella som de autoteliska, till en föreställning om god litteratur medan de i 2010-talets diskussion istället antas följa med själva läsaktiviteten.

Ideal och hot

1910-talet

Studiens andra frågeställning gäller vilka ideal kring vad och hur barn ska läsa som kommer till uttryck i de politiska diskussionerna samt vilka hot mot dessa ideal politikerna identifierar. I 1910-talets politiska diskussion är det den ”goda” och gärna bildande nöjesläsningen som utgör idealet. Vad detta goda består i definieras dock inte. I propositionen och Statsutskottets utlåtande om anslag till Kommittén för främjande av god nöjesläsning står bara att litteraturen ska vara ”god” och ”uppfriskande”. Därtill betonas att litteraturen ska vara så billig och välspredd att den blir tillgänglig för en bred allmänhet. (Proposition nr 181 1910:3-4; Statsutskottets utlåtande nr 66 1910:2-3). Palmgrens utredning menar i sin tur att barnen bör erbjudas ”[...]diktverk, sagor och äventyrsböcker, alla valda med omsorg och hänsyn till olika åldersklasser af barn” (Palmgren 1911:72). Som konkreta förslag på författare nämns bland andra Jules Verne, F. H. Burnett, Laura Fitinghoff, Heidenstam, Selma Lagerlöf och Walter Scott (Palmgren 1911:73). I 1910-talets diskussion märks också ett visst inslag av nationalromantik och ett värnande av kulturarvet. Särskilt tydligt blir det i den skrivelse från *Svenska riksförbundet för sedlig kultur* som anförs i två motioner från 1912. Där beskrivs hur programmen för förbundets planerade läsaftnar sorterats under rubrikerna ”historiska minnesaftnar, svenska och fosterländska aftnar samt bilder ur livet”. Samtliga teman kan kopplas till en nationalromantisk vurm för fosterlandets folk och historia och valet av dikter till läsaftnarna bör vidare utgå från vad som ”träffar strängar i själva folksjälen” (Motioner i Andra kammaren Nr 39 1912:7; Motioner i Första kammaren Nr 3 1912:10).

Om idealet är ”den goda nöjesläsningen” består hotet i 1910-talets diskussion av den så kallade smuts- eller kolportagelitteraturen. I källmaterialet framträder två huvudsakliga motiv för motståndet mot denna litteratur. Kolportagelitteraturen ställs för det första i motsats till den så kallade goda och konstnärliga litteraturen, och blir ett hot mot den bildning och det estetiska smaksinne som den ”goda nöjesläsningen” ska bidra till att utveckla hos barn och ungdomar. För det andra anses smuts- eller kolportagelitteraturen utgöra ett hot genom sitt innehåll. Den anklagas för att vara förråande och innehålla osedligheter, vilket i sin tur antas ha en direkt demoraliserande inverkan på de unga läsarna. Läsning av kolportagelitteratur befaras i värsta fall kunna leda till brottsliga handlingar genom den så kallade härmningsdriften. Det blir tydligt i följande utsaga i en proposition från 1910: ”Barnens sinne föråas och förvildas genom de brutala skildringar de läsa. Därtill kommer härmningsdriften. På detta sätt hafva genom läsning av kolportagelitteratur många unga blifvit ledda in på brottets väg” (Proposition nr 181 1910:6). Att smuts- och kolportagelitteraturen trots detta har stor popularitet förklaras med att de tydliga handlingarna och de spännande och känslostarka berättelserna är särskilt lockande för ungdomar och andra i ”de breda folklagren” som saknar ordentlig bildning (Proposition nr 181 1910:8, 10). En lösning som föreslås är därför att den ”goda” litteraturen ska låna kolportagelitteraturens form. Ecklesiastikminister Lindström menar att:

Mot den dåliga litteraturen måste god litteratur erbjudas. [...] Serier af billiga, enkelt och kraftfullt illustrerade häften, innehållande ett barnets, ungdomens och folkets behof motsvarande roligt och spännande läsestoff måste åstadkommas, tryckas i stora upplagor och spridas på alla möjliga sätt. (Proposition nr 181 1910:8)

Utifrån den skrift från *Riksförbundet för sedlig kultur* som riksdagsledamöterna Lundblad och Hamilton anförs i sina respektive motioner räcker det dock inte att den goda litteraturen

sprids. För att uppskatta god litteratur krävs nämligen förkunskaper som ungdomen och den arbetande klassen saknar. Lösningen blir att ”odla den allmänna smaken” genom att starta en bildningsrörelse som kan ”uppfostra menige man att *finna nöje* i goda författares verk” (Motioner i andra kammaren nr 39 1912:6; Motioner i första kammaren nr 3 1912:9).

En annan, delvis annorlunda, förklaring till kolportagelitteraturens utbredning är att det råder en rent materiell brist på ”god” litteratur. Enligt Palmgren är kolportageläsningen ett tecken på något i grunden positivt, att ökad läskunnighet i befolkningen skapat en stor läshunger. Bristen på billig och lättillgänglig så kallad värdefull litteratur har dock, menar Palmgren, lett till att människor tvingats läsa vad de kommer över (Palmgren 1911:7–8). En liknande uppfattning framförs av ecklesiastikminister Fridtjuv Berg (Proposition nr 179 1912:46). Läsning av kolportagelitteraturen ses ur det perspektivet inte som ett aktivt val utan som en nödgärd, något människor tvingas ta till i brist på bättre litteratur. I förlängningen av det resonemanget ligger föreställningen om att den goda litteraturen har en inneboende godhet som alla kan se och uppskatta, bara de ges möjlighet.

1950-talet

I 1950-talets diskussion består idealet av den ”värdefulla”, ”litterärt och konstnärligt högtstående” litteraturen (se t.ex. Bokutredningen 1952:12; Protokoll nr 23 1954:5; Motioner i Andra kammaren Nr 249 1953:2-3). I diskussionen uttrycks också en idé om ett samband mellan en persons litterära smak och dennes utbildningsnivå. Utifrån Bokutredningen går det till och med att dra en rak linje mellan litteratursmak och antal år i skolan: ”Genomgången av tillgänglig litteratur om läsvanorna har visat, att det föreligger ett enkelt samband mellan skolgång och litteratursmak – ju längre skolgång, desto mer nyanserat blir litteraturvalet” (Bokutredningen 1952:271). Idén om litteratursmak som en utbildningsfråga var, som Lindsköld, Dolatkah och Lundh visat (2020:57) under den här tidsperioden även framträdande inom utbildningspolitiken. Överlag präglas 1950-talets politiska läsdiskussion av en hierarkisk ordning, där ansvaret för, och bedömningen av, barns läsning förläggs hos vuxna sakkunniga. De ungas egen smak underkänns eller ses som ett tecken på att de ännu inte nått tillräckligt långt i sin kulturella- och utbildningsmässiga utveckling.

I fokus för diskussionen står hotet från seriemagasin och annan så kallad förströelselitteratur, och de argument seriekritikerna använder påminner i stort om de som riktades mot kolportagelitteraturen under 1910-talet. Seriemagasin anses bland annat utkonkurrera den kvalitativa och värdefulla litteraturen. Debattörerna oroar sig också över att barnen hellre läser roliga seriemagasin än ägnar sig åt sitt skolarbete (Protokoll nr 23 1954:8; Protokoll nr 10 1954:130). Läsandet av seriemagasin och annan så kallad förströelselitteratur hämmar barnens språkutveckling och ”utarmar barnens intellektuella liv och förstör eller hämmar deras förmåga att tillgodogöra sig värdefull litteratur” (Motioner i andra kammaren nr 249 1953:2). I några av de motioner som ingår i källmaterialet förekommer förslag om censur och lagstiftningsåtgärder för att komma till rätta med seriemagasinens utbredning. Sammantaget råder trots det en konsensus om att hotet bäst bemöts med ”positiva åtgärder”, det vill säga satsningar på att sprida ”god” barnlitteratur (se t.ex. Första lagutskottets utlåtande nr 8 1956:8).

Utöver konkurrensen om läsarnas tid beskrivs seriemagasinen som ett hot mot barns och ungdomars mentala hälsa, ”ett mentalhygieniskt ungdomsproblem” (Motioner i andra kammaren nr 356 1954:16). I diskussionen märks ett tydligt becoming-perspektiv där de unga läsarna uppfattas som särskilt sårbara och därför måste skyddas mot seriemagasinens våldsamma innehåll. Serietidningsläsandet kopplas i debatten också genomgående ihop med kriminalitet, även om flera debattörer ändå påpekar att det inte går att bevisa ett direkt

orsakssamband. I en motion från 1956 konstateras exempelvis att: ”De många ungdomar, som nu i vårt land råkar fast för svåra förbrytelser, uppger själva många gånger att de fått idén till den brottsliga handlingen i seriemagasinet eller i den billiga ’deckaren’” (Motioner i Andra kammaren nr 182 1956:14). Första lagutskottet är av samma uppfattning och skriver att många ungas ”fantasiliv genom serierna på ett osunt sätt inriktas på våld och brottslighet och beträffande vissa ungdomar kan man även förmoda, att serierna på ett avgörande sätt bidragit till deras kriminalisering” (Första lagutskottets utlåtande nr 8 1956:8). Seriemagasinen anklagas även för att innehålla rasism, sexism och antihumanitära värderingar. Debattörerna oroas över att serierna förmedlar en moral och en världsbild där den råa styrkan härskar över intellektet, där svaghet och kamratskap föraktas och ”där hederligt arbete” inte har någon plats (se t.ex. Protokoll nr 23 1954:8).

Som Strandgaard Jensen (2017:22) framhållit bör 50-talets seriemotstånd ses i ljuset av andra världskriget och den ondska mänskligheten då visat sig kapabel till. Seriemagasinen utgör ur det perspektivet inte bara ett hot mot lag ordning, de blir också ett hot mot de demokratiska ideal som i krigets efterföljd framstod som helt nödvändiga att värna. Inom ramen för det svenska folkhemsprojektet fanns en föreställning om barnen som framtidens samhällsmedborgare och därmed viktiga att investera i (Berardini 2019:4; Satka & Björk Eydal 2004:40). Det var den uppväxande generationen som skulle bygga framtidens demokratiska välfärdssamhälle. I det sammanhanget ses barnen som becoming till vilka det knyts ett hopp, och det är mot detta hopp serietidningshjältarnas moralsystem utgör ett hot.

2010-talet

2010-talets politiska läsdiskussion skiljer sig från de två tidigare diskussionerna i frågan om vad och hur barn helst ska läsa. Om 1910-talets och 1950-talets diskussioner lade stort fokus på vilken litteratur som var lämplig eller olämplig för barn handlar 2010-talets diskussion nästan inte alls om litteraturens innehåll. Vid några tillfällen hänvisar politiker till de nationella politiska målen för litteratur- och läsfrämjande med en formulering om att alla i Sverige ska ”ha tillgång till litteratur av hög kvalitet” (se t.ex. Protokoll 2013/14:127:117; 2015/16:KrU7:8). Vad som menas med ”hög kvalitet” diskuteras inte vidare och det ges heller inga exempel på litteratur utan hög kvalitet. I 2010-talets diskussion är det inte läsning av en viss sorts litteratur som ses som det mest centrala. Istället är det läspraktiken i sig som framställs som det primära och som ska ge upphov till de goda effekterna.

I 2010-talets politiska läsdiskussion utgörs hotet av minskat läsande och sjunkande läsförmåga. En del av förklaringen till den politiska oron kan sökas i idén om läsningens demokratiska och utjämnande potential samt läsning som ett verktyg för klassresor och en förutsättning för att kunna vara fullt delaktig i samhället. Flera av politikerna ser det som särskilt bekymmersamt att det minskande läsandet slår ojämnt och förstärker skillnader mellan grupper av barn. Det handlar om läs- eller kunskapsklyftor mellan barn från läsvana, välutbildade familjer och barn från familjer där det inte finns lästradition, men också om ökande skillnader mellan pojkers och flickors läsvanor. De åtgärder som föreslås för att komma till rätta med utvecklingen består framför allt av olika sorters läsfrämjande arbete. Bland annat föreslås satsningar på läsande förebilder i form av idrottsledare och andra vuxna (Proposition 2013/14:191:86).

Steiner (2012:421) menar att idén om kvalitetslitteratur började utmanas i samband med bokmarknadens avreglering 70-talet, en utveckling som sedan fortsatte på 80- och 90-talet och bland annat tog sig uttryck i läsfrämjanderörelser som arbetade utifrån parollen att ”all läsning är god läsning”. Den politiska läsdiskussion som här undersöks ligger i linje med den utvecklingen. I stället för att sätta upp kriterier för ”god litteratur” förespråkar politi-

kerna läsfrämjande aktiviteter ”som uppmuntrar fri läsning och delaktighet och utgår från barnets läsintresse” (2016/17:KrU10:10). Delaktighet och individanpassning framstår också som två tydliga ideal i den läspolitiska diskussionen. Delaktighetsidealet är bland annat framträdande i Läsdelegationens betänkande. I det inledande avsnittet betonas att: ”alla insatser måste utgå från ett barn- och ungdomsperspektiv. Barn och unga ska också, i möjligaste mån, vara delaktiga i de insatser som genomförs” (Läsdelegationen 2018:30). I betänkandet framhålls vikten av att vuxna lyssnar på och tar intryck av barn och unga: ”I samtal med barn och unga framkommer många klokheter. Det är lätt att som vuxen tro att ’man vet bäst’, men många gånger har barnen och ungdomarna själva de bästa lösningarna” (Läsdelegationen 2018:285).

Idealet om individanpassning omfattar inte bara litteraturens innehåll, utan även formerna för själva läsandet. I diskussionen betonas att det läsfrämjande arbetet måste bedrivas ”med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar”, en formulering som också ingår i de nationella målen för läs- och litteraturfrämjande (se t.ex. Kulturutskottets betänkande 2014/15:KrU9:8). Vidare framhålls behovet av lättläst litteratur, litteratur anpassad för barn med olika typer av läs- och skrivsvårigheter och litteratur på andra språk än svenska. Här rör sig åtminstone delar av den politiska läsdiskussionen nära det som inom litteraturforskningen kallas ett vidgat textbegrepp, vilket innebär att begreppet läsning även inkluderar läsning av andra medieformat än den tryckta boken. Läsdelegationen skriver exempelvis om digitalt läsande till vilket de räknar texter i digitalt format innehållande såväl bilder och symboler som animationer, ljud och hyperlänkar (Läsdelegationen 2018:32). Det minskande läsande som påvisats i stora undersökningar som PISA, kopplas i den allmänna debatten ofta till ett förändrat medielandskap där dataspel och sociala medier konkurrerar med boken. I det källmaterial som här undersöks beskrivs den digitala tekniken dock inte i första hand som ett hot, utan tvärtom som ett möjligt läsfrämjande verktyg. Ett exempel ges i en motion från Moderaterna. En breddad syn på läsning och en positiv inställning till digital teknik kombineras med idealet om att möta barn och unga utifrån deras individuella förutsättningar:

Den digitala tekniken med bland annat ljudböcker ger möjlighet att stötta barn och unga som har svårt att fokusera på en text i skrift. Genom stimuli av fler sinnen, syn och hörsel, kan dessa barn lättare tillgodogöra sig litteratur. Detta är ett exempel på den digitala teknikens möjlighet; denna utveckling bör regeringen beakta som en naturlig del av en modern kulturpolitik och inkludera i framtida lässatsningar. (Motion 2016/17:2967:2)

Även Läsdelegationen lyfter fram digitaliseringens möjligheter genom att hänvisa till forskning om hur digital teknik kan göra pojkar mer läsmotiverade (Läsdelegationen 2018:183). Att döma av de satsningar som föreslås i den politiska diskussionen, med bland annat bokpaket till småbarnsfamiljer, tilldelas det traditionella bokläsandet samtidigt en fortsatt central roll inom den läsfrämjande politiken.

Sammanfattningsvis består den ideala läsningen i 1910-talets och 1950-talets diskussioner av en viss sorts, på förhand bestämd, god litteratur. I 2010-talets diskussion har fokus däremot förflyttats från innehåll och värderingar till själva läsandet, ett läsande som inte heller måste vara knutet till bokstäver på papper. Medan hotet i de två tidiga diskussionerna består av vad som anses vara dålig litteratur är det i 2010-talets debatt det minskande läsandet som lyfts fram som ett problem.

Avslutande diskussion

Utifrån studiens resultat går det att urskilja tre områden där den kulturpolitiska läsdiskussionen genomgått förändringar. För det första går det att se en rörelse i *synen på litteratur och läsning*. Något förenklat går det att tala om att fokus förskjutits från materialitet till aktivitet, från kvalitet till kvantitet, från ”den goda boken” till ”den goda läsningen”. Denna utveckling avspeglas också i de hot eller problembilder som formuleras. I de två tidiga diskussionerna utgörs hotet främst av annan sorts litteratur: på 1910-talet kolportagelitteraturen, på 1950-talet seriemagasinen och annan så kallad förströelselitteratur. På 2010-talet består hotet istället av ointresse eller oförmåga till läsning. Samma skillnad syns i de politiska åtgärder som förespråkas. 1910-talets och 1950-talets politiska diskussioner präglas av en idé om att den ”goda” litteraturen, i kraft av inneboende goda egenskaper, ska konkurrera ut den icke-önskvärda litteraturen och åtgärderna består därför främst av stöd till och spridning av den ”goda” litteraturen. I 2010-talets diskussion däremot placeras motåtgärderna till stor del utanför själva litteraturen, exempelvis i form av läsande förebilder. Det andra området där det går att se en förändring gäller *synen på barn* och förhållandet mellan barn och vuxna. I 1910-talets och 1950-talets diskussioner märks en uppfattning om barn som becoming och ännu inte vuxna. De unga ses inte som tillräckligt mogna för att själva fatta beslut om vilken läsning som är lämplig för dem, omdömet och ansvaret placeras hos vuxna. Även i 2010-talets diskussion finns ett becoming-perspektiv, där ett huvudargument för att barn ska läsa är att det ökar deras framtidsmöjligheter. Samtidigt utmärks 2010-talets diskussion av en viss ambivalens när det gäller synen på barn som beings eller becoming. Å ena sidan framhävs deltagarperspektivet och barnen som aktörer att lyssna till, å andra sidan ska det minskande läsandet bekämpas utifrån politikerns och andra vuxnas uppfattning om barns och ungas behov. Detta leder till en potentiell intressekonflikt. Den tredje förändringen som går att utläsa handlar om *synen på demokratisering* och litteraturläsning som demokratiskt verktyg. I samtliga tre politiska läsdiskussioner knyts engagemanget för barns och ungas läsning till en demokratisk ambition – en idé om läsningens utjämnade effekt mellan barn och unga med olika förutsättningar. Medan 1910-talets diskussion har ett stort fokus på de materiella aspekterna och på hur ”den goda nöjesläsningen” ska nå barn i alla samhällsklasser, i alla socknar, ligger tyngden i 1950-talets diskussion på de värderingar litteraturen förmedlar. I den mest samtida av diskussionerna, 2010-talets kulturpolitiska läsdiskussion, utvidgas demokratiseringsbegreppet till att omfatta idéer om mångfald och människors rätt att vara olika. Den demokratiska potentialen placeras i själva läsaktiviteten snarare än i litteraturen och dess innehåll.

En förutsättning för konstruktiva diskussioner om läsning är att de inblandade är överens om vad det är som diskuteras – vad det innebär att läsa. Sett till 1910-talets och 1950-talets politiska diskussioner innebar detta inte någon större svårighet. Läsning skedde främst via böcker och tidningar, att läsa var nästintill synonymt med att avkoda text från papper. Den utveckling som den här artikeln berört, med såväl medietekniska förändringar som en uppluckring av gränserna mellan kvalitets- och populärkultur, har bidragit till att göra läsbegreppet mer diversifierat och komplext. Till den utvecklingen hör att det faktiska behovet av läsfärdigheter i dagens samhälle delvis skiljer sig från 1910-talets. Om klassisk bildning och förtrogenhet med vissa verk var avgörande för att betraktas som fullvärdig medborgare vid 1900-talets början, kräver dagens samhälle andra kunskaper som att kunna tillgodogöra sig olika texttyper och format. En tänkbar framtida utveckling är därför att det vidgade text- och läsbegreppet kommer få ökat genomslag i den kulturpolitiska debatten. Det kan bredda debatten, men skulle samtidigt kunna medföra en ökad otydlighet där aktörer fyller läsbegreppet med olika innebörd och där betydelsefulla skillnader mellan olika

läsarter och texttyper suddas ut. Parallellt med utvecklingen mot ett vidgat text- och läsbegrepp påverkas den samtida och framtida läsdebatten av det skifte i synen på förhållandet mellan barn och vuxna som beskrivits ovan. Det skiftet får konsekvenser för det konkreta genomförandet av läsfrämjande insatser och kan förändra det professionella uppdrag som exempelvis bibliotekarier har. Som Juncker (2010) pekar på kan det finnas svårigheter med att kombinera en syn på barn som självständiga aktörer med en instrumentell kultur- eller litteratursyn som bygger på att någon annan – den vuxne – redan definierat vad som är nyttigt och vad slutmålet med läsaktiviteten ska vara (se även Dolatkhan 2012:186). Jämfört med det mer hierarkiska förhållningssättet på 1910-talet, då huvuduppgiften var att distribuera ”den goda litteraturen”, gör den samtida uppfattningen om barn som jämlika aktörer med rätt att bli lyssnade till att det läsfrämjande arbetet blir mer komplext. Denna komplexitet ställer krav på nya kompetenser och arbetsmetoder hos bibliotekarier och andra som arbetar läsfrämjande.

Som Steiner (2012) visar har läsning och litteratur ofta spelat en stark symbolisk roll i den politiska retoriken. Vi menar att en framtida politisk och samhällelig läsdiskussion istället skulle tjäna på att bli mer konkret, och även på att i högre utsträckning utsättas för kritisk granskning: Vilken kunskap grundar sig olika argument för att barn ska läsa vissa texter på? Blir barn verkligen bättre samhällsmedborgare för att de läser böcker? Ett negativt svar på den sistnämnda frågan behöver inte betyda att det skulle saknas argument för bokläsningens värde. Gemensamt för de tre läspolitiska diskussioner vi undersökt är att den instrumentella, nyttobetonade litteratursynen ges stort utrymme. En annan möjlighet att legitimera litteraturläsning och kulturpolitiska lässatsningar vore att i högre grad söka stöd i en autotelisk litteratursyn, där litteraturläsningen ges ett egenvärde som upplevelse och konstform. En autotelisk litteratursyn låter sig möjligen också, för att utgå från Juncker, lättare förenas med det being-perspektiv som i 2010-talets läsdiskussion kommer till uttryck i ambitionen om att behandla barn som delaktiga aktörer.

Som analysen av det historiska källmaterialet visat går det inte att helt dra en gräns mellan de instrumentella och de autoteliska argumenten för litteraturläsning. Den konstfostringstanke som präglade delar av diskussionen under det tidiga 1900-talet upphöjde exempelvis litteraturens estetiska värden, men skönheten skulle också fungera moraliskt fostrande. Frågan om litteraturens instrumentella eller autoteliska funktion hakar också i en parallell diskussion om kunskapens värde. Ett av de ofta förekommande argumenten för att barn ska läsa är att litteraturläsning leder till kunskap, som i sin tur kan ge barnet goda förutsättningar i livet. Samtidigt har det, inte minst inom folkbildningsrörelsen funnits en idé om att kunskap kan ha ett värde i sig, utöver den instrumentella nyttan. Det är mot den bakgrunden varken möjligt eller kanske ens önskvärt att helt frångå de instrumentellt präglade argumenten i diskussionen om barns läsning. Gränsdragningsproblematiken tydliggör dock behovet av en nyanserad läsdebatt, där de deltagande aktörerna både är medvetna om och redogör för vilken sorts läs- och litteratursyn de grundar sina argument på.

En mer konkret och fördjupad läsdiskussion som den vi förespråkar kräver djupare kunskaper hos politiker och andra debattörer. Frågan om varför barn och unga ska läsa behöver, i en framtid som rör sig mot en ökad komplexitet både vad det gäller begreppet läsning och läsningens praktik, kompletteras med frågor om vad det sett till olika sammanhang innebär att läsa. Vilka texttyper eller format passar för vilka ändamål? Vilken sorts läsning behövs för skolarbetet, på fritiden, i samhället, i livet. I likhet med Kann-Rasmussen och Balling (2015) vill vi framhålla möjligheten att även andra medieformer och aktiviteter än litteraturläsning kan ha potential att förändra människor och bidra till nya färdigheter eller erfarenheter. Ur forskningssynpunkt framstår det som angeläget med studier av läsprakti-

ker och läsandets effekter. I det ingår också studier av vilka effekter bruket av andra medieformer kan ha i förhållande till läsning av tryckt skönlitteratur. Den typen av forskning bedrivs delvis redan (se Kann-Rasmussen och Balling 2015:262-263), men behöver utvecklas vidare och få ett större genomslag i den kulturpolitiska debatten. Vi vill här även lyfta behovet av utbyte mellan politik och akademisk forskning inom kultur- och läsområdet. Som vår historiskt jämförande studie visar tenderar varje tids politiska läsdiskussioner att ha sina blinda fläckar och förgivettaganden. Den typ av forskning som bland annat bedrivs inom fältet kritiska lästudier kan hjälpa till att placera den samtida läsdebatten i ett socialt och historiskt sammanhang, och därigenom bidra till en mer konstruktiv och nyanserad läsdiskussion.

Källförteckning

1910-talet

Motioner i Andra kammaren Nr 39 (1912). Af herr Lundblad, om anslag till svenska riksförbundet för sedlig kultur.

Motioner i Första kammaren Nr 3 (1912). Af grefve Hamilton, Alexander m. fl., om anslag till svenska riksförbundet för sedlig kultur.

Palmgren, Valfrid (1911). Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige. Stockholm.

Proposition Nr 179 (1912). Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående understödjande af folkbiblioteksväsendet; gifven Stockholms slott den 12 april 1912.

Proposition Nr 181 (1910). Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående anslag för främjande af åtgärder till spridande af god och billig nöjesläsning; gifven Stockholms slott den 8 april 1910.

Riksdagens protokoll, Andra kammaren Nr 16 (1912). Ang anslag till Svenska riksförbundet för sedlig kultur, s. 59–67.

Statsutskottets utlåtande Nr 8 (1912). Utlåtande, angående regleringen af utgifterna under riksstatens åttonde hufvudtitel, innefattande anslagen till ecklesiastikdepartementet, s. 165–167.

Statsutskottets utlåtande Nr 66 (1910). Utlåtande, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition till Riksdagen angående anslag för främjande af åtgärder till spridande af god och billig nöjesläsning.

1950-talet

Allmänna beredningsutskottets utlåtande Nr 8 (1955). Allmänna beredningsutskottets utlåtande i anledning av väckta motioner angående åtgärder mot olämplig serielitteratur.

Allmänna beredningsutskottets utlåtande Nr 10 (1954). Allmänna beredningsutskottets utlåtande över motion om viss utredning angående barnens och ungdomens förströelseläsning, m.m.

Bokutredningen (1952). Betänkande angivet av särskilda sakkunniga inom ecklesiastikdepartementet (SOU 1952:23). Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.

Första lagutskottets utlåtande Nr 8 (1956). Utlåtande i anledning av väckt motion om föreläggande för riksdagen av viss del av straffrättskommitténs förslag till brottsbalk, m.m.

Motioner i Andra kammaren Nr 98 (1956). Av herr Gustafsson i Borås, om anslag till den s.k. Seriekommitténs verksamhet för upplysningsarbete om goda och underhållande böcker och tidskrifter för barn och ungdom.

Motioner i Andra kammaren Nr 182 (1956). Av herr Gustafsson i Borås, om föreläggande för riksdagen av viss del av straffrättskommitténs förslag till brottsbalk, m.m.

Motioner i Andra kammaren Nr 108 (1954). Av herr Ohlin m. fl. angående ungdomssociala frågor, s. 10–11.

Motioner i Andra kammaren Nr 356 (1954). Av herr Johansson i Stockholm m.fl., om en snabbutredning angående barnens och ungdomens förströelseläsning.

Motioner i Andra kammaren Nr 249 (1953). Av herr Johansson i Stockholm m.fl., om viss utredning angående barnens och ungdomens förströelseläsning m.m.

Riksdagens protokoll, Andra kammaren Nr 2 (1954), s. 194–196.

Riksdagens protokoll, Andra kammaren Nr 3 (1954). § 5 Interpellation i anledning av förekomsten av för barn och ungdom olämpliga tryckalster, s. 8–9.

- Riksdagens protokoll, Andra kammaren Nr 10 (1954). § 31 Barnens och ungdomens förströelseläsning, m.m., s. 129–133.
- Riksdagens protokoll, Andra kammaren Nr 23 (1954). § 2 Svar på interpellation ang. förekomsten av för barn och ungdom olämpliga tryckalster, s. 5–18.
- Riksdagens protokoll, Andra kammaren Nr 11 (1953). § 15 Snabbutredning ang. barnens och barnens och ungdomens förströelseläsning, s. 120–123.
- 2010-talet*
- Kommittédirektiv 2016:78. Läsfrämjande insatser i och utanför skolan.
- Kulturutskottets betänkande 2018/19:KrU13. Frågor om konstarterna och film. Utskottets överväganden: Bibliotek och läsfrämjande för barn och unga, s. 10–12.
- Kulturutskottets betänkande 2017/18:KrU5. Kultur för alla. Utskottets överväganden: Bibliotek för barn och unga, s. 22–23.
- Kulturutskottets betänkande 2016/17:KrU10. Konstater och kulturskaparnas villkor. Utskottets överväganden: Litteraturen, läsande och språket, Riktade lässatsningar för barn, s. 8–11.
- Kulturutskottets betänkande 2015/16:KrU7. Konstater och kulturskaparnas villkor. Utskottets överväganden: Litteratur, s. 8–9.
- Kulturutskottets betänkande 2014/15:KrU9. Litteratur läsande och språk, Utskottets överväganden: Läsfrämjande åtgärder, s. 8–10.
- Läsdelegationen (2018). Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57). Stockholm: Kulturdepartementet.
- Motion till riksdagen 2019/20:2456 av Annika Hirvonen Falk och Leila Ali-Elmi (MP). Överbrygga läsklyftorna.
- Motion till riksdagen 2019/20:3070 av Christer Nylander m.fl. (L). Liberal kulturpolitik.
- Motion till riksdagen 2016/17:2960 av Rossana Dinamarca m.fl. (V). Bibliotek och läsande.
- Motion till riksdagen 2016/17:2967 av Olof Lavesson m.fl. (M). Kultur för barn och unga.
- Motion till riksdagen 2015/16:2137 av Olof Lavesson m.fl. (M, C, FP, KD). Kultur, medier, trossamfund och fritid.
- Motion till riksdagen 2014/15:506 av Helén Pettersson (S). Läsfrämjande åtgärder.
- Proposition 2013/14:191. Med fokus på unga – en politik för goda levnadsvillkor, makt och inflytande. ”Läsfrämjande verksamhet för pojkar och flickor i samarbete med idrottsrörelsen”, s. 85–86.
- Riksdagens protokoll 2019/20:45. Frågestund med kultur- och demokratiminister Amanda Lind. ”PISA-undersökningens resultat och intresset för läsning”, s. 39–40.
- Riksdagens protokoll 2018/19:68, s. 90–91, s. 118–119.
- Riksdagens protokoll 2017/18:28. Frågestund med gymnasie- och kunskapslyftsminister Anna Ekström, ”Unga vuxnas läsande”, s. 39–40.
- Riksdagens protokoll 2017/18:42. § 3 Kultur, medier trossamfund och fritid, s. 5–8, s. 14–15.
- Riksdagens protokoll 2017/18:95. § 16 Kultur och fritid för barn och unga, s. 82–84.
- Riksdagens protokoll 2016/17:113. § 12 Konstater och kulturskaparnas villkor, s. 57–58, s. 67–70.
- Riksdagens protokoll 2013/14:127. §16 Lättare att läsa, s. 116–117.

Referenser

- Andersson, Jonas (2015). Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsfrämjande området. Stockholm: Statens kulturråd.
- Andersson, Sara (2020). Läsande flickor: läspolitik och det genomlysta subjektet. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2020. Stockholm.
- Arnberg, Klara (2013). ”Serietidningspaniken 1952–1956”. Gustafsson, Tommy & Arnberg, Klara (red.). Moralpanik och lågkultur: Genus- och mediehistoriska analyser 1900–2012. Stockholm: Atlas, s. 95–132.
- Balling, Gitte & Kann-Christensen, Nanna (2013). ”What is a non-user? An analysis of Danish surveys on cultural habits and participation”. *Cultural Trends*, vol. 22, nr. 2, s. 67–76. <https://doi.org/10.1080/09548963.2013.783159>
- Barton, David (1994). *Literacy: an introduction to the ecology of written language*. Oxford: Blackwell.

- Barton, David & Hamilton, Mary (1998). *Local literacies: Reading and writing in one community*. London: Routledge.
- Barton, David, Hamilton, Mary & Ivanič, Roz (2000). *Situated literacies: reading and writing in context*. London: Routledge.
- Berardini, Andrea (2019). "I'm Going to be a Businessman'. Learning about Money and Class in Ulf Stark's Ulf and Percy Trilogy". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 42. <https://doi.org/10.14811/clr.v42i0.401>
- Boëthius, Ulf (1989). *När Nick Carter drevs på flykten. Kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908–1909*. Stockholm: Gidlund.
- Borsgård, Gustav (2021). *Litteraturens mått. Politiska implikationer av litteraturundervisning som demokrati- och värdegrundsarbete*. Umeå: Umeå Universitet.
- Burman, Anders & Sundgren, Per (2010). "Inledning. Kampen om bildningen". Burman, Anders & Sundgren, Per (red.). *Bildning. Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman*. Göteborg: Daidalos. S. 11–27.
- Burman, Anders (2012), "Den svenska radikalismens enfant terrible: Ellen Key". Burman, Anders & Sundgren, Per (red.). *Svenska bildningstraditioner*. Göteborg: Daidalos, s. 95–110.
- Cavallo, Guglielmo & Chartier, Roger (red.) (1999). *A History of Reading in the West*. Oxford: Polity Press.
- Cunningham, Hugh (2005). *Children and Childhood in Western Society Since 1500*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Dolatkhah, Mats (2011). *Det läsande barnet: minnen av läspraktiker, 1900–1940*. Borås: Valfrid.
- Dolatkhah, Mats, (2012). "Politiska diskurser om barnbibliotek: En jämförande analys av två statliga utredningar". Frenander, Anders & Lindberg, Jenny (red.). *Styra eller stödja? Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år*. Borås: Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås, s. 175–187.
- Gee, James Paul (2008). *Social linguistics and literacies: ideology in discourses*. London: Routledge.
- Hamilton, Mary (2012). *Literacy and the Politics of Representation*. London: Routledge.
- Hedemark, Åse (2020). "Constructing the literate child: An analysis of Swedish literature policy". *Library and Information History*, vol. 36, nr. 2, s. 73–88. <https://doi.org/10.3366/lih.2020.0018>
- Johannisson, Jenny, Lindsköld, Linnéa & Sandin, Amira Sofie (2012). "Läsningen av den goda boken: Litteraturpolitik som demokratipolitik". Carlsson, Ulla & Johannisson, Jenny (red.). *Läsarnas marknad, marknadens läsare. En forskningsantologi utarbetad för Litteraturutredningen*. Göteborg: Nordicom. S. 337–341.
- Jonsson, Ellen (2020). "En analys av tre politiska diskussioner om barns och ungas läsning från 1910-talet, 1950-talet och 2010-talet". Masteruppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap. Uppsala: Uppsala universitet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-413799>
- Juncker, Beth (2010). "Barns bibliotek – nya villkor, nya utmaningar, nya teorier, nya begrepp". Rydsjö, Kerstin, Hultgren, Frances & Limberg, Louise (red.). *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm. S. 241–269.
- Kann-Rasmussen, Nanna & Balling, Gitte (2015). "Ikke-læsning som "problem" i dansk kulturpolitik – en analyse av læsekampagnen Danmark Læser". *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift*, vol 18, nr. 2, s. 250–266. <https://doi.org/10.18261/ISSN2000-8325-2015-02-08>
- Kåreland, Lena (2015). *Skönlitteratur för barn och unga. Historik, genrer, termer, analyser*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindsköld, Linnéa (2020). "So bad it should be banned: Judging the aesthetic of comics". Erlandson, Erik, Helgason, Jon, Henning, Peter & Lindsköld, Linnéa (red.). *Forbidden literature: case studies on censorship*. Lund: Nordic Academic Press. S. 89–109.
- Lindsköld, Linnéa, Dolatkhah, Mats & Lundh, Anna (2020). "Aesthetic reading as a problem in mid-20th century Swedish educational policy". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift* vol. 23, nr. 1, s. 48–64. <https://doi.org/10.18261/issn.2000-8325/-2020-01-04>
- Lindsköld, Linnéa, Hedemark, Åse, & Lundh, Anna (2020). "Constructing the Desirable Reader in Swedish Contemporary Literature Policy". *Culture Unbound* vol. 12, nr. 2, s. 256–274. <https://doi.org/10.3384/cu.2000.1525.20200527c>

- Nikolajeva, Maria (2004). *Barnbokens byggklossar. 2., [rev. och utök.] uppl.* Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Magnus (2007). *Varför läsa litteratur? Om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen.* Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Magnus (2012). *Den goda boken: samtida föreställningar om litteratur och läsning. (1. uppl.)* Lund: Studentlitteratur.
- Price, Leah (2019). *What we talk about when we talk about books: the history and future of reading.* New York: Basic Books.
- Regeringens skrivelse 2020/21:95. *Barns och ungas läsning.* Stockholm.
- Satka, Mirja & Björk Eydal, Gudny (2004). "The History of Welfare Policies for Children". Brembeck, Helene, Johansson, Barbro & Kampmann, Jan (red.). *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies.* Frederiksberg: Roskilde University Press. S. 33–61.
- Steiner, Ann (2012). "Bok, litteratur och läsning som synonymer. Åsikter och yttranden om litteratur i riksdagen 2000–2010". *Statsvetenskaplig tidskrift* vol. 114, nr. 3, s. 413–429.
- Stenberg, Catharina (2001). *Litteraturpolitik och bibliotek: en kulturpolitisk analys av bibliotekens litteraturförvärv speglad i Litteraturutredningen L 68 och Folkbiblioteksutredningen FB 80.* Borås: Valfrid.
- Strandgaard Jensen, Helle (2012). "Nobody Panicked! The Fifties' debate on children's comics consumption". Sparrman, Anna, Sandin, Bengt & Sjöberg, Johanna (red.). *Situating Child Consumption. Rethinking values and notions of children, childhood and consumption.* Lund: Nordic Academic Press. S. 253–272.
- Strandgaard Jensen, Helle (2017). *From superman to social realism. Children's media and Scandinavian childhood.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Street, Brian (2000). "Literacy Events and Literacy Practices. Theory and Practice in New Literacy Studies". Martin-Jones, Marilyn & Jones, Kathryn (red.). *Multilingual literacies. Reading and writing different worlds.* Amsterdam: J. Benjamins Publishing. S. 17–31.
- Sundström Sjödin, Elin (2019). *Where is the critical in literacy?: tracing performances of literature reading, readers and non-readers in educational practice.* Örebro: Örebro University.